

Tehdas, tehdasyhteisö ja työväenliike Voikkaalla 1898–1907

Seppo Aalto

Kerrotaan, että Voikkaa on aina poikennut muista Kuusankosken osista. Myös työväenliikkeen punaväriä on pidetty Voikkaalla Kymintehdasta ja Kuusankoskea kirkkaampana. Herää kysymys siitä, pitävätkö väitteet paikkansa, sillä ihmisten mielikuvat ja totuus eivät aina kulje yhtä tahtia toistensa kanssa.

Muistitiedolla on usein syvät juuret. Siksi yksi keino vastata kysymykseen on palata Voikkaan tehdasyhteisön ensivuosiin ja Kymintehtaiden työväenliikkeen alkuaikaan.

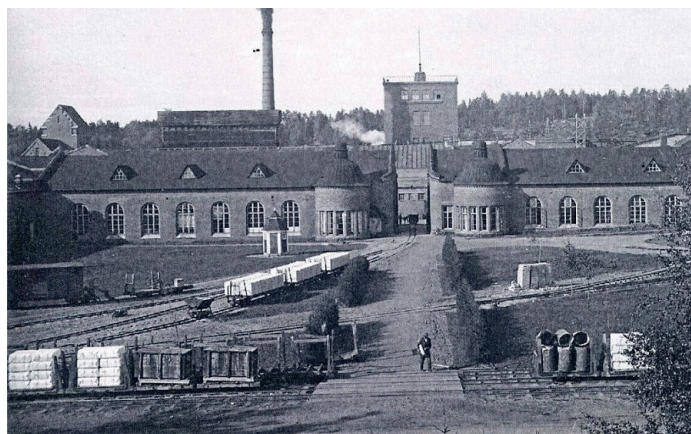
Malliesimerkki

Kuusankosken ja Kymintehtaiden paperitehtaiden rakentaminen aloitettiin 1872. Muutos maalauskylästä tehdasyhteisöiksi tapahtui yhtiöiden ohjauksessa rauhallisesti ja suunnitelmallisesti. Maanviljelijöiltä ostetuille maille syntyi kaksi tehdaskylää. Ylimmän johdon ja työnjohdon asunnot sijaitsivat omilla alueillaan aivan tehtaiden kyljessä. Hieman kauemmas yhtiöt rakensivat työväestölle aluksi vuokratasarmoja ja myöhemmin pienempiä neljän perheen asuntoja. Ne vuokrasivat myös tontteja, joille työläiset rakensivat tehtaan myöntämän lainan turvin omat talonsa. Tehdasalueiden ulkopuolelle syntyi

talollisten tehtaalaisille vuokraamalle tai myymälle maalle ”esikaupunkimaisia” mökkikylä.

Kuusankosken tehdaskylien asukasmäärä nousi 30 vuodessa nelinkertaiseksi. Pääosa työväestöstä tuli lähi-seudun pitäjistä. Heille tehtaan varjo loisti valoa, sillä tehdasyhteisö takasi mäkitupalaisille, rengeille ja talollisten nuoremmille lapsille maaseutua turvatumman ja paremman elämän sekä poisti pelon jäämisestä maalausköyhälistön kasvavaan joukkoon. Ihmisiä muutti ”tehtaille” sykleittäin, kun yhtiö investoi uuteen paperikoneeseen tai rakensi selluloosatehtaan. Väestö ei kasvanut lyhyessä ajassa räjähdysmäisesti. Uusi väki ei sekoittanut tehdasyhdyskuntien asunto-olosuhteita, koska heidän tuloonsa osattiin varautua, ja vuosisadan vaihteesta alkaen työvoimatarvetta helpotti tehdaskylissä varttunut toinen työläissukupolvi. Kuusankoski ja Kymintehdas kasvoivat hallitusti, ”luonnollisella” tavalla.

Kulttuurimesenaatti Amos Andersson vaikutti Kymin-Kuusankosken tehdaskompleksista ja kirjoitti ihailevaan sävyyn raportin vierailustaan paikkakunnalla. Hän piti monen muun tavoin yhteisöjä malliesimerkeinä uuden ajan teollisuuskeskuksista, joissa järjestys oli

Voikkaan tehdas vuonna 1902

syRJäyttänyt epämääräisyyden ja siisteys rähjäisyyden.

Kirjoituksen sävy olisi ollut vähemmän mairitteleva, jos Andersson olisi käynyt myös Voikkaalla. Siellä vallitsi toinen todellisuus. Ero Kymintehtaaseen ja Kuusankoskeen oli silmiinpistävä, koska Mattilan maalaiskylä oli muuttunut tehdaskyläksi vain muutamassa vuodessa.

Hurja vauhti

Kaksi Kuusankoskella jo lähes 30 vuotta toiminutta tehdasta sai kilpailijan, kun varatuomari Rudolf Elvingin perustama yhden koneen paperitehtaan ja hiomon käsittänyt teollisuuslaitos käynnistyi Voikkaan- eli Kyöperilänskoskella vuonna 1898. Vaatimaton alku kesti vain hetken, sillä vuorineuvoksen arvon 1899 saanut Elving teki velkarahalla suurinvestointeja. Tehtaan kasvuvauhti oli Suomessa ennen kokematonta: Voikkaalla pyöri 1902 jo neljä paperikonetta ja 12 viimeistä tekniikkaa käyttänyttä hiomakonetta. Samana vuonna toimintansa aloitti hiomon ja paperitehtaan yläpuolella rakennettu sulfittiselluloosatehdas. Voikkaan tehdas oli kalustoltaan moderni ja sen paperintuotanto Suomen suurin. Uutuuttaan hohtavat tehdasrakennukset olivat näyttävä kokonaisuus: suunnitelmat oli laatinut kansallisromanttisen kauden huippuarkkitehtitoimisto Gesellius-Lindgren-Saarinen.

Elvingin tehdas pysyi itsenäisenä ainoastaan 6 vuotta, sillä Pohjois-Kymenlaaksoon syntyi 1904 mahtava tehdasliitto, kun Voikkaan tehtaan omistanut Tampereen Kattohuopatehdas, Kuusankoski-yhtiö ja Kymen Osakeyhtiö yhdistyivät Suomen suurimmaksi yritykseksi, Kymi Oy:ksi. Yritys kasvoi 1910-luvulla kooltaan maailman paperituottajien kärkijoukkoon.

Mattilan ja Hirvelän maalaiskylä 30 talon 300 asukkaan arkielämä mullistui jo tehtaan rakennusvaiheessa, kun lähes tuhat rakennusmiestä teki töitä Kyöperilänskoskella. Talvella maalaistalojen lattiat olivat täynnä kylki kyljessä nukkuvia ihmisiä, kesällä rakentajat täyttivät myös aitat, tallinparvet ja muut ulkorakennukset. Ahtaus saattoi olla talonväelle piinaavaa, mutta se tuotti myös vuokratuloja maanviljelijöille, joiden elintaso olivat jo parikymmentä vuotta kohottaneet metsänmyynnistä, hakkuista, rahdinajosta ja torikaupasta Kymintehtaan ja Kuusankosken tehtaalle hankitut ansiot. Pohjois-Kymenlaakson

teollistumisen yhdisti tehtaita ympäröivät maaseutupitäjät 1800-luvun viimeisellä neljänneksellä tiukemmin rahatalouteen ja helpotti niissä kasvavaa liiäväestöongelmaa.

Voikkaan tehtaan äkillinen työvoimantarve ja muiden tehtaiden laajeneminen ylittivät kuitenkin ympäristöpitäjien väestöresurssit. Voikkaalle saapuneesta väestä 23 prosenttia tuli Valkealaa ja lähikuntia Mäntyharjua, Luumäkeä, Sippolaa, Anjalaa, Elimäkeä, Iittiä ja Jaalaa kauem-paa: nuoria ja nuorehkoja miehiä ja naisia virtasi tehtaalle Uudeltamaalta, Hämeestä ja Itä-Suomesta. Junat kuljet-tivat erityisen paljon itsellisväestöä Mikkelin ja Kuopion läänin maaseudulta etsimään parempaa elämää Kymijoen varrelta. Sen vuoksi Voikkaa sai nimen ”savolaisten Ame-rikka” – Jotkut muuttajat eivät tulleet jäädäkseen, vaan jatkoivat Voikkaalta matkaa Helsinkiin, Kotkan seuduille ja jopa Valtameren ylitse oikeaan Amerikkaan. Voikkaalle päätyneet eivät kaivanneet enää kotiseuduilleen, sillä seka-työmiehen vaatimaton toimeentulo erosi edukseen maa-seutuköyhälistön kokemasta puutteesta. Syvin köyhyys sikisikin tehdaskyläen sijasta maaseudulla ja kaupunkien laidoilla. Maaseudulta ei lähdetty vastahakoisesti hake-maan tehtaalta töitä, vaan painvastoin tehtaan varjon valoon haluttiin päästä.

Tehdastyö ei kuitenkaan kiinnostanut kaikkia tulijoita. Nopeasti kasvava työläisyhteisö veti puoleensa kauppiaita ja käsityöläisiä ja itsenäisiä ammattimiehiä. Heitä suoras-taan tulvi muuttovirran mukana Voikkaalle, jonne syntyi tehtaasta riippumaton yrittäjäkunta palvelemaan työ-läisten ja herrasväen tarpeita. Monenkirjava liike-elämä kukoisti uudessa tehdasyhteisössä, jossa ihmisten puhe kattoi Suomen koko murrekirjon. Kuusankoskella, Voik-kaalla ja Kymintehtaalla vuosisadan vaihteessa asunut väestö oli kotoisin 200 kunnasta ja kaupungista.

Voikkaan väestönkasvu oli huimaa. Tehtaan vaikutus-alueella Mattilassa, Hirvelässä ja Pilkanmaassa oli 1890-luvun lopussa 700 asukasta. Uuden vuosisadan alussa heitä oli 1300, ja kiivas muutto jatkui vuodesta toiseen. Vuonna 1915 kylissä asui 4500 ihmistä, joista 71 prosen-tin eli 3200 henkilön koti oli Mattilassa. Kylästä oli pika-tahtia kehittynyt Voikkaan tehdasyhteisön ydinalue, mistä maaseutumaisuus hävisi ja viljelijäväestön osuus laski 10 prosenttiin.

Mistä katto pään päälle

Voikkaalla tehdas ei kyennyt ohjaamaan tehdasyhdyskunnan rakentamista samalla tavalla kuin Kuusankoskella ja Kymintehtaalla. Rudolf Elvingin onnistui ostaa talollisilta maata vain tehtaan lähiympäristöstä. Se ei riittänyt alkuunkaan laajan työläisasutusalueen rakentamiseen. Yhtiö rakensi tehtaan maalle vain kaksi 30 asunnon kasarmia vuorineuvoksen Tampereelta Voikkaalle tuomille ja muilta tehtailta värväämille ammattityömiehille, joista yhtiöt kävivät kovaa kilpailua, koska he olivat välttämättömiä koneiden pitämisessä käynnissä. Virkamiesten, mestareiden, koneenhoitajien ja etumiesten kasarmimaiset asunnot nousivat Konttorinmäelle. Insinöörien perheet elivät erillään muista: heidän asuinrakennuksensa sijaitsivat aivan tehtaan kupeessa. Tehtaan yläpuolelle kallioiselle mäelle Elving rakennutti oman huvilansa, jonka korkean sijainnin valtaa korostavasta mielikuvasta ei voinut erehtyä.

Tehdas tarvitsi satoja työntekijöitä vähäisempää ammattitaitoa vaativiin töihin. Heille oli löydettävä nopeasti katto pään päälle, sillä maanviljelijöiden ylikansoitettujen talojen nurkissa ei voinut pysyvästi asua. Asutopula oli huutava, sillä tehtaan pikavauhtia tehdyt investoinnit aiheuttivat akuutin työvoimatarpeen.

Heti tehtaan maiden rajoilta avautui toisenlainen, yhtiöstä riippumaton Voikkaa. Maanviljelijät vuokrasiivat ja myivät tehtaalaisille maata, jonne nämä rakensivat yhden tai kahden huoneen talonsa. Yksi tai useampi nuori perheetön mies tai nainen vuokralaisena oli asunnoissa enemmän tapa kuin poikkeus.

Muuttoaalto aiheutti myös asuntokeinottelun, joka oli Valkealan maaseudulla uusi ilmiö. Suuri osa Voikkaalle kaukomuuttaneista oli Savon ja Uudenmaan maaseudun nuorta köyhää väkeä. He olivat tyhjätaskuja, jotka sinnittelivät pienellä palkalla tilinvälistä toiseen. Oma mökki oli tulevaisuuden haave, jonka parempipalkkaiset avioituneet miehet saattoivat toteuttaa vähäisten säästöjensä ja lainan avulla. Kaikille se ei onnistunut, alkupääomaa ei saatu kasaan ja rakennusaikeista oli luovuttava.

Asutopulaan oli vain yksi ratkaisu: vuokra-asunnot. Yhtiö ei voinut rakentaa niitä maapulan vuoksi, ja kenttä oli avoin paikallisille maanviljelijöille, maata tehtaan läheisyydessä omistaneille rahamiehille, keinottelijoille ja jopa varakkaille ammattityömiehille. He rakensivat ja rakennuttivat kyläteiden varsille ja harjuille vaatimattomia

yhden huoneen vuokra-asuntoja ja asuntorivejä.

Asemakaavan puuttumisen vuoksi teiden varsille ja harjujen rinteille kasvoi vapaasti mökkirypäistä ja mökkiriveistä koostunut tehdaskylä, jossa suunnitelmallisuuden korvasi sekavuus ja jossa asuntojen taso vaihteli kohtuukuntoisesta talosta umpikehnoon hökkeliin. Kahta samanlaista asuinrakennusta ei Voikkaalta löytynyt. Karua vaikutusta korosti vielä se, että maanviljelijät hakkasivat tontilta puut viimeistä runkoa myöten ennen sen luovuttamista vuokralaiselle. Voikkaa oli vuosikaudet puuton tehdaskylä. Ajan myötä kylän ilme muuttui, kun asukkaat istuttivat tonteille kukkapenkkejä ja pitivät kasvimaata. Teiden varsilla alkoivat kasvaa koivut. Harmaus katosi ja yhteinen ilme lisääntyi, kun taloja ruvettiin maalaamaan. Väri oli punainen.

Voikkaan uudet asuinalueet olivat bakteeri- ja viruspesiä. Kaivoja oli vähän ja nekin olivat koko ajan vaarassa saastua. Pahimpia alueita olivat harjujen asuinalueet, joiden tunkioista ja laskiämpäreistä lähteneet likavedet valuivat rinnettä pitkin alas. Työläiset kasvattivat myös sikoja, joiden pahnat olivat pihassa tai mäenvieruissa. Tavan yleisyydestä kertoo se, että ikivanha Myllymäki sai uuden nimen: Sikomäki.

Voikkaan tehdaskylä erosi Kymintehtaasta ja Kuusankoskesta. Pääsyyinä oli tehtaan myöhäisempi perustaminen ja nopea laajeneminen sekä asemakaavan puutteen vuoksi yhtiöstä riippumaton vapaa rakentaminen. Sivutuotteena Voikkaalle kehittyi parissa vuodessa vilkas ja monipuolinen yksityisyrittäjien ja käsityöläisten pyörittämä liike-elämä, jolle ei ollut vertaa muissa tehdaskylissä.

Anarkian kehto

Kuri ja järjestys vaativat vakiintunutta ja esivallan valvomaan yhteisöä. Voikkaan nuori tehdasyhdyskunta oli tämän periaatteen vastakohta. Mattilassa ja Hirvelässä maanviljelijöiden jo aikaisemmin kolhuja saanut maalauskylämaailma menetti merkityksensä ja sen tavat, moraali sekä sopivuuden ja sopimattomuuden rajat hämärtyivät tai jopa katosivat. Talonisäntien kontrolli ja kirkon henkinen ote lipsuivat. Elving ja Yhtiö olivat kykenemättömiä korvaamaan nopeasti hajottamaansa järjestelmää, ja valtiovalta oli valmistautumaton ja resurssiltaan riittämätön valvomaan tehokkaasti äkillisesti mökkikylän taloihin ja

hökkeleihin muuttanutta väenpaljoutta. Lisäksi yhteisöä sekoitti vielä se, että ihmisiä tuli Voikkaalle ja lähti Voikkaalta yhtenä solkena.

Voikkaa oli täynnä läheltä ja kaukaa tulleita nuoria naimattomia miehiä ja naisia, joiden tavoite oli saavuttaa 12 tuntia päivässä kestäneen rankan tehdastyön avulla parempi elämä, avioitua ja vakiintua. Monet perheelliset miehet tulivat tehtaalte töihin yksin, ja vaimo ja lapset seurasivat vasta myöhemmin perässä. Asuminen oli ahdasta ja työ kahlitsi, mutta maalaisyhteisön ja kodin harjoittama käytös- ja tapakulttuurin pakkopaita hellitti otteensa. Entiseen verrattuna Voikkaa oli nuorille vapaa maailma, jossa tehtaalla vaatima kuri ja järjestys kestivät maaseudun isäntäväen kokovuorokausikontrollin sijasta vain työajan.

Vaile arkipäivän kuria ja vahvaa järjestysvaltaa jääneelle Voikkaalla toistui yleismaailmallinen ja ylihistoriallinen ilmiö: minne kokoontuu paljon juuriltaan irronnutta ja vielä paikkaansa yhteiskunnassa etsiviä nuoria miehiä, siellä vallitsee levottomuus. Alkoholinkäyttö oli runsasta ja järjestyshäiriöt viikonloppuna yleisiä. Uhittelevia juoppoporukoita kulki öisin kujilla ja häiritsi nukkuvia ihmisiä huutamalla ja hakkaamalla talojen seiniä. Siksi tonttien ympärille rakennettiin aitoja. Mäensyrjille ja metsän reunoilla kokoontuivat kortinpeluuringit ja ryyppyremmit. Kortinpeluu oli tuona aikana paheksuttu tapa, koska korttipakka ja viinapullo liitettiin tiiviisti toisiinsa. Rähinöinti suurina juhlahyhinä, iltamissa ja tilipäivinä oli yleistä, sillä viinaa ja olutta oli saatavilla sekä laillisilta että laittomilta myyjiltä.

Häiriköinti ja pienet rikkeet eivät olleet kuitenkaan Voikkaan työläisyhteisön suurin ongelma. Varkaudet ja ryöstöt olivat harvinaisia. Voikkaalaisten painajainen oli vakava väkivalta, jonka taustalla oli runsas alkoholinkäyttö sekä väestön ikärakenne ja kirjava kulttuuritausta.

Väkivalta iskostui vapaa-aikaan ja juhlaan. Perinteinen kylätappeluperinne siirtyi tehdasyhteisöön: kantaväestö ja muuttaneet iskivät yhteen. Myös voikkaalaiset ja kuusankoskelaiset tappelivat keskenään. Häissä ja tansseissa heiluivat nyrkit ja puukot. Pahimpina aikoina niissä tapahtui kuukaudessa vähintään yksi puukotus. Kotiväkivaltakaan ei ollut poikkeuksellista. Yleensä juopunut mies hakkasi vaimonsa ja joskus myös lapsensa.

Mustelmat, ruhjeet, pistohaavat ja murtumat eivät olleet tappelujen ainoita seurauksia. Puukon ja kättä pidemmän esineen käyttö johti myös liian usein toisen

osapuolen kuolemaan. Tilanne kaikissa kolmessa tehdaskylässä oli synkkä: väkilukuun suhteutettu henkirikosten määrä oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Voikkaalla, Kuusankoskella ja Kymintehtaalla Suomen korkeimpia.

Rauhattomin ja vaarallisin kolmesta tehdaskylästä oli Voikkaa. Siellä virkavalta oli voimaton valvomaan järjestystä. Voikkaalle nimitettiin vasta 1906 ensimmäinen poliisi, Johan Salo, mutta valvonta parani vasta, kun Kymi Oy palkkasi omat poliisit. Heistä tunnetuin oli Helsingistä 1910 Voikkaalle siirtynyt Heikki Eloranta. Pian voikkaalaiset oppivat tuntemaan hänet ronskina, herkästi nyrkkejään käyttävänä lainvalvojana, jonka rusikoimaksi joutui myös monet tehtaalaiset. Vihamiehiä kertyi nopeasti aika liuta. Yleensäkin tuon ajan poliisit eivät olleet helläkätisiä, mutta ehkä Eloranta joutui silmätikuksi, koska oli heistä kovaotteisin ja löi turhankin usein tilanteessa, jossa tappelevien ja vastaan hangoittelevien taltuttamiseen olisivat riittäneet lievemmat keinot.

Voikkaata voi verrata Yhdysvalloissa ja Kanadassa 1800-luvun kultakuumeen aikana syntyneisiin kaivoskaupunkeihin. Yhtäläisyyksiä löytyy riittämiin. Voikkaalla Tehdas oli Kaivos, se veti puoleensa erilaisista taustoista parempaa elämää etsimään lähteneet ihmiset ja sen ympärille rakennettiin pikaisesti kylä, jonne asettui myös paljon työmiehiä, kauppiaita, itsenäisiä ammattityömiehiä ja käsityöläisiä. Kantaväestön oli pakko sopeutua uuteen maailmaan. Tehokkaan järjestysvallan puute ja juuriltaan reväistyjen, paikkaansa yhteiskunnassa vielä etsineiden ja runsaasti alkoholia käyttäneiden nuorten miesten paljous sai aikaan väkivaltaisen, vaikeasti rauhoitettavan yhteisön.

Järjestäytyminen

Vakiintunut vanhempi työväki ja harvalukuinen sivistyneistö kauhistelivat huliganismia ja sakilaisuutta. Pelkät puheet ja paheksunta eivät vähentäneet levottomuutta, sillä työväen keskuudesta puuttui säällisiin ja hyviin elämäntapoihin ohjannut ja kannustanut, voikkaalaisten itse organisoima järjestäytynyt voima. Kymintehtaalla ja Kuusankoskella yhtiöt olivat perustaneet työläisille lukusaleja ja kirjastoja sekä luoneet harrastusmahdollisuuksia. Työläisten lapset olivat oppineet vuodesta 1883 lähtien lukemaan ja kirjoittamaan yhtiöiden perustamissa kansakouluissa. Nuorisoseuraliike ja raittiusseurat olivat

saaneet tulta alleen 1890-luvulla. Ne vaativat alkoholin myynnin rajoittamista ja myyntilupien perumista, järjestivät juomalakkoja ja mielenosoituksia ja keräsivät työläisiltä raittiuslupauksia. Kymiyhtiö olikin kieltänyt viinan ja oluen myynnin tilipäivinä. Vanhoissa teollisuuskylissä oli iskunvaimentimia, jotka lievensivät yhteisön rakenteissa piilevää väkivaltaa. Voikkaalta tämä hyveellistä elämää korostava perinne puuttui.

Etenkin naiset pitivät viinaa kaiken pahan alkujuurena ja työväestön kirouksena: juoppous aiheutti taloudellista kurjuutta, oli väkivallan siemen, rikkoi perheitä, synnytti huliganismia ja vei miehiä ennenaikaiseen hautaan. Siksi työläiskodeissa eli vahvana käsitys, että ryyppäämisen vastustus ja alkoholijuomien myynnin kieltäminen rauhoittaisi väkivaltaisen Voikkaan ja helpottaisi naisten ja lasten elämää. Tehdaskylässä oli vankka pohja viinankäytön vastaiselle ja raittiutta ajavalle järjestölle, jonka tavoitteena oli myös yhteiskunnan uudistaminen ja työolojen ja -ehtojen parantaminen. Tehtaalla työläisten oli elettävä yhtiön laatiman järjestyssäännön tiukkojen pykälien mukaisesti. Mahdollisuus vaikuttaa omiin työolosuhteisiin ja epäoikeudenmukaiseen kohteluun oli monen kiven takana. Kynnys työnjohdon hankalana pitämän miehen tai naisen erottamiseen oli myös matala.

Jo vuonna 1898 Voikkaalle syntyi tehtaan johdon myötävaikutuksella nuorisoseura. Sen kannatus työväestön keskuudessa oli kuitenkin vähäinen. Suurempi merkitys oli 1902 perustetulla Raittiusyhdistys Yrityksellä, joka järjesti raittiusaatteen levittämiseksi juhlia ja levitti kirjallisuutta. Yrityksen keskeisistä jäsenistä moni oli myös kiinnostunut 1899 perustetusta Suomen työväenpuolueesta, joka irtosi työnantajien ja työläisten yhteistoimintaa korostaneesta wrigthiläisestä työväenliikkeestä ja läheni ideologisesti kansainvälisen sosialismin oppeja. Raittiusliikkeessä vahvistui myös ajatus, että alkoholi oli kapitalistisen riiston väline, josta työväestön oli pysyteltävä erossa. Näin yhteiskunnallisten uudistusten vaatimukset kietoiivat raittiusaatteen ja ensi askeleita ottavan työväenliikkeen yhteen. Yrityksessä vasemmalle kallistuneiden joukossa olivat muun muassa J. A. Domin, Anselm Helenius, David Haarala, Oskar Haimi, Robert Ahonen ja Aurora Hytönen. He olivat näkyvästi käynnistämässä heinäkuussa 1903 Walkealan eli tulevan Voikkaan työväenyhdistyksen toimintaa.

Työväenyhdistyksen perustaminen sai sysäyksen Harjun aseman lähellä sijainneen kivilouhimon vuokranneiden kivityömiesten osuuskunnan kesäkuun 1. sunnuntaina 1903 järjestämissä keväthuhlissa. Vaikuttavan juhlapuheen piti kivityömiestä Frans Tila, joka oli huhtikuussa järjestänyt Valkealan Saarennossa palkkakiistasta aiheutuneen kaksi viikkoa kestäneen kivityömiesten lakon. Työnseisaukset olivat tuolloin vielä harvinaisia: Tilasta tuli Valkealassa tunnettu mies. Hänen maineensa oli vetänyt myös asemaansa tyytymättömiä voikkaalaisia Harjuun. He pyysivät Frans Tilaa puhumaan tehtaalaisille.

Frans Tilan Mattilan Tienhaaran harjulla heinäkuun alussa 1903 pitämästä puheesta tuli Voikkaan historian käännekohta ja uuden ajan alku. Häntä kerääntyi kuuntelemaan satoja tehtaan työläisiä ja muuta väkeä. Enemmistö heistä ei koskaan ollut kuullut työväenpuhujaa, eikä siihen ollut aikaisemmin ollut mahdollisuuttakaan, sillä kolmen tehtaan johto oli tehnyt vaikeaksi tai estänyt työväenliikkeen agitaattorien puhetilaisuudet tehdaskylissä. Tila ruoti Tienhaaran harjulla värikkäin sanoin työväestön alistettua asemaa ja kehotti kuulijoita järjestäytymällä kohottamaan työläisten henkistä elämää ja taloudellista hyvinvointia. Kipinä syttyi, sillä koekirjoituksessa 130 ihmistä oli valmis liittymään uuteen työväenyhdistykseen, jonka perustava kokous pidettiin 12.7.1903 jälleen ulkoilmassa, Mattilan Tienhaaran harjulla.

Tunnettu työväen valistuspuhija August ”Veli” Vatanen oli myös saapunut samaan aikaan Voikkaalla, Kuusankoskelle ja Kymintehtaalle levittämään sosialismin aatetta, joka vapauttaisi työläiset kapitalismin kurjuudesta ja loisi vapaan ja tasa-arvoisen yhteiskunnan. Vatasen panos työväenyhdistysten käynnistämisessä kaikissa kolmessa tehdaskylässä oli ratkaiseva. Hän ei ainoastaan agitoinut vaan myös neuvoi järjestäytymiseen liittyvissä asioissa. Hän oli mukana jo Walkealan eli tulevan Voikkaan yhdistyksen perustavassa kokouksessa. Paljolti Vatasen ansiota oli myös, että työväenyhdistys perustettiin Kymintehtaalle 19.7. ja Kuusankoskelle 2.8. Kaikki kolme liittyivät Vatasen neuvosta Suomen Ruotsalaisen Työväenliiton osastoiksi, sillä tuolloin vallinneen poliittisen tilanteen vuoksi viranomaiset hylkäsivät suomenkielisten yhdistysten säännöt. Kyseessä oli siis kiertotie estää rekisteröitymisen pitkittyminen.